

ВЕСНА С. ЗАРКОВИЋ¹
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКУ КУЛТУРУ
ПРИШТИНА – ЛЕПОСАВИЋ

ИСА БОЉЕТИНАЦ И МЛАДОТУРСКИ РЕЖИМ

САЖЕТАК. У раду се говори о односу Исе Бољетинца и Младотурака, који су намеравали да уведу новине и спроведу реформе у Османском царству. Припадници новог режима су сматрали да на тај начин могу да спасу од пропасти државу чији је крај био све извеснији. Ненавикнути на било какве новине, Арбанаси у Косовском вилајету су сматрали да ће изгубити давно стечене привилегије добијене од султана. Представници младотурског режима су појачали своје активности у овом делу државе, али су наишли на отпор појединих утицајних арбанашких првака, међу којима је био и Иса Бољетинац, познат по својим злоделима над српским становништвом у Митровичкој кази. Иса Бољетинац је своју активност проширио и ван ове територије и учествовао у бројним сукобима против турских власти. Као њен противник, морао је да напусти османску државу и са већим бројем својих присталица пребегне у Црну Гору, где је остао скоро годину дана. Након повратка наставио је са старим занатом, да глоби српско становништво, врши зулуме над њима и бори се за очување старих привилегија.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Иса Бољетинац; Младотурци; Срби; Арбанаси; Османско царство; Косовски вилајет.

Тешка економска ситуација на коју су се надовезале јаче дипломатске активности европских великих сила допринели су слабењу Османског царства. Такве околности утицале су на

¹ vesna.zarkovic07@gmail.com

Рад је примљен 16. августа 2020, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 26. новембра 2020.

младотурску организацију Комитет уједињење и напредак на веће ангажовање, с циљем да спречи распад државе. Дошло је до побуне младотурских официра, која је навела султана Абдул Хамида да им се приклони и 22. јула 1908.¹ именује Саид-пашу за великог везира. Већ сутрадан султан је објавио царску ираду, којом је враћен Устав из 1876. године и најавио сазивање Скупштине после тридесет година (Мантран, 2002, стр. 694–695, 697). Ипак, султан није желео да се помири са насталом ситуацијом и у пролеће наредне године дошло је до контраудара, али и до његовог свргавања са власти. Скупштина и Сенат, сазвани на конгресу, прокламовали су уклањање Абдул Хамида, који је, затим, био протеран у Солун. Уместо смењеног султана, 27. априла 1909. године, на челу Османског царства нашао се његов брат Мехмед Решад V. Међу Младотурцима је преовладала идеја о јединству Царства и једнакости народа, а главни слоган им је био „уједињење“. По њима, сви грађани су, без обзира на национално порекло, припадали османском народу и требало би да буду једнаки пред законом, са истим правима, али и дужностима. Пред припадницима младотурског режима су се налазили велики планови који су предвиђали реформу државе и друштва, као и унутрашњу консолидацију Османског царства (Shaw, 1977, стр. 266–267, 273–282; Поповић, 2007, стр. 160, 162–163; Косово и Меџохија у српској историји, 1989, стр. 272; Јагодић, 2009, стр. 93; Зарковић и Савић, 2018, 291–292).

Младотурци су покушали да наметну нове таксе, попис становништва, турске школе, па и употребу османског језика. Њихов рад наишао је на отпор Арбанаса у Косовском вилајету, погођених законом, упереним против разбојништва, према којем је било предвиђено разоружавање цивила (Мантран, 2002, стр. 725).

Арбанаси су у Османском царству представљали главни елемент који је од стране власти уживао бројне привилегије. Они су чинили рушилачки фактор, противили се реформама и успостављању било каквог реда у држави. У време владавине султана Абдул Хамида арбанашки прваци су били свемоћни, а представници османских власти, као и чиновници, представљали су само оруђа у њиховим рукама, могли су да буду смењени с положаја и уклоњени са тих простора. Поједини арбанашки прваци су, наочиглед власти, прикупљали порез од сељака, добијали разне поклоне и чиновне, а неки од њих, попут Исе Бољетинца постали су

¹ Датуми у тексту су наведени по новом календару, а у напоменама по старом, онако како стоји у изворима.

веома утицајни. За Арбанасе нису важили закони, нису давали војску, нису плаћали порез, трговину су обављали слободно, а суђења су вршена у њиховим судовима по закону Леке Дукађинија. Постојали су крајеви у које турски чиновници, из страха, нису залазили. Међутим, са младотурском револуцијом Арбанаси су постали угрожени, јер је на снагу ступио Устав који је требало да поштују сви у Османском царству, па и они. Уклањањем с престола султана Абдул Хамида и утицајних Арбанаса из Цариграда, чији је шеф Халил-беј био обешен, полако су почеле да нестају дотадашње привилегије које су уживали (Иностранци, 1910, стр. 702). Младотурска револуција је унела новине супротне схватању Арбанаса који су тежили повратку на старо стање. Управо су се из тог разлога стално бунили, а новог султана Мехмеда V називали „ђаур султан“ (Иностранци, 1910, стр. 703).

Након проглашења Устава дошло је до поделе међу становништвом у Косовском вилајету. На једној страни су се налазили неверени Арбанаси и Турци, на челу са главарима из разних крајева. Насупрот њима, били су угледни прваци читавих крајева и санцака, који су заједно са Младотурцима у Феризовићу постигли договор да се влада по Уставу, тј. „споразумно са народом“. Представници новог режима су активније радили на терену, организовали бројне манифестације и држали говоре, с циљем да придобију већи број противника.¹

Младотурски покрет је убрзо почео да узима све више маха, а султан је испунио два најважнија захтева, заклео се на поштовање Устава и издао ираду о општој амнестији. Међутим, упркос султановом деловању ситуација се међу Арбанасима у Косовском вилајету није променила. Њихово незадовољство је јачало и најављивали су збор у Феризовићу. Једини догађај који је у том тренутку Србима уливао наду јесте јавно вешање једног Арбанаса у Митровици, убице трговца Даниловића (*Полиџика*, 1908, 18. јули, стр. 2). Неколико официра, представника Младотурака су отишли из Призрена у Нови Пазар, где је требало да се састану са арбанашким првацима и преговарају о одржању мира међу Арбанасима (*Полиџика*, 1908, 19. јули, стр. 2). Упркос ангажовању Младотурака, арбанашки прваци су планирали да у Феризовићу

¹ Архив Србије (=АС), Министарство иностраних дела (=МИД), Политичко-просветно одељење (=ППО), 1908, ред 711 (III), ПП Бр. 739, конзул М. Ј. Пећанац – М. Миловановићу, министру иностраних дела, Приштина 21. јули 1908; *Документи о сјољној ђолиџици Краљевине Србије 1903–1914* (=ДСПКС), књ. III, св. 2/II, стр. 607–608, док. 276.

одрже скуп, на који су позвали велики број својих присталица из свих крајева (*Полиџика*, 1908, 20. јули, стр. 2). Из Приштине су стизале вести о незадовољству Арбанаса који су ново стање замишљали сасвим другачије. Били су незадовољни и држањем младотурских официра за које су сматрали да су их обманули на скупу у Феризовићу, након чега су поједини прваци и они који су припадали интелигенцији подржавали Устав. Једини излаз Младотурака у том тренутку био је да разувери арбанашку масу у супротно или да пошаље војску са задатком да сузбије зулуме над српским становништвом у Приштинском, Пећком, Призренском и Новопазарском санцаку (*Полиџика*, 1908, 23. јули, стр. 2). Арбанаси су са скупа у Феризовићу упутили телеграм султану у којем су, поред оптужби на Младотурке, истакли да је Устав најбољи начин за увођење реда у држави и уништење младотурског режима. Султану су дали рок од три дана да прокламује Устав, што је у Скопљу изазвало панику од могућег напада и Арбанаса и Младотурака (*Српске новине*, 1908, 11. јули, стр. 1). Такође, на скупу арбанашких првака у Феризовићу је одлучено да се пошаље једна делегација у Цариград и да се тек по њеном повратку заузме став према новом режиму (*Полиџика*, 1908, 24. јули, стр. 2).

Поједини Арбанаси су се, у ишчекивању испуњења својих захтева, након скупа у Феризовићу сместили по селима у скопској околини. Они су захтевали укидање не само постојећих реформи него и оних ранијих из шездесетих и седамдесетих година XIX века. Нарочито се инсистирало на укидању судства устројеног по угледу на модерно европско. Њихови захтеви су предвиђали укидање свих других облика власти и судова, осим кадија, кајмакама и шеријатских судова, што им је на скупу у Феризовићу и обећано.¹

Министарство иностраних дела из Београда је, на основу извештаја и података добијених од конзулата Краљевине Србије у Приштини, анализирано насталу ситуацију у европском делу Османског царства. Они су закључили да већина Арбанаса и Турака није била за промене за које су се залагали Младотурци и поједини Арбанаси који су их подржавали. Ново уставно стање није било прихваћено од стране бројних ага, бегова и грађана. Разлог њиховог незадовољства лежи у чињеници да су на збору у Феризовићу донете сасвим другачије одлуке, које су подразуме-

¹ АС, МИД ППО, 1908, ред 711 (IV), Пов. Бр. 4078, Начелник М. Спалајковић – Заступништву у Софији, конзулатима у Турској, Београд 24. јули 1908; ДСПКС, Књ. III, св. 2/II, стр. 651, док. 301.

вале да сами међусобно успоставе ред, а заузврат буду ослобођени разних обавеза, попут адлија, осмина и др. Неколико Арбанаса је тим поводом посетило највиђенијег првака из Вучитрна Зејнел бега, изасланика у Феризовићу. Међу незадовољнима који су одлазили у Вучитрн били су Риза-бег из Ђаковице, Исмаил Доч и Иса Бољетинац из Митровице, који није наишао на симпатије код представника новог режима. Држање Зејнел-бега, који је желео да остане по страни, изазвало је незадовољство посетилаца, нарочито Дреничана који су спремали освету. Дренички прваци су се окупили у селу Резалу, где су изразили незадовољство и заузели став о непружању помоћи властима приликом хватања и кажњавања злочинаца. Незадовољство Арбанаса новим режимом захватило је и остале крајеве Косовског вилајета, међу којима су се истицали Пећ и Ђаковица.¹ Све чешће су почели да се одржавају састанци у Вучитрну, којима су присуствовали Риза-бег, Иса Бољетинац, Зејнел-бег и Исмаил Доч, представник Дреничана. Они су допринели да валија и заступник приштинског мутесарифа озбиљно схвате насталу ситуацију и предузму одређене мере које би спречиле незадовољство и евентуалне сукобе. Неколико арбанашких представника је боравило у Скопљу и од њих су власти захтевале да се обавежу на мирно држање. Такође, инсистирало се и на строгом кажњавању сваког злочина, почињеног над хришћанима. Такав случај забележен је у Митровици, у којој је, захваљујући ангажовању власти, обешен Арбанас који је у пијаном стању убио познатог српског трговца Милићевића. Зарад смиривања ситуације турске власти су, након неколико месеци, успоставиле однос са митрополитом Нићифором, који је настојао да обнови своје привилегије у школском питању. На успостављање поновног односа између власти и митрополита утицало је све чешће прокламовање Устава у реформним вилајетима у којима су учествовали и хришћани. Поједини Срби који су се држали по страни били су приморани да учествују у раду и ангажују се по том питању, о чему сведоче и бројни извештаји из Битоља, Скопља, Приштине и Призрена. Младотурци су на овај начин желели да приближе две супротстављене стране, муслимане и хришћане, али и да отклоне међусобне несугласице између самих хришћана.²

¹ АС, МИД ППО, 1908, ред 711 (III), ПП Бр. 739, Конзул К. М. Пећанац – М. Миловановићу, министру иностраних дела, Приштина 21. јули 1908; ДСПКС, књ. III, св. 2/II, стр. 607–610, док. 276.

Представници младотурског режима су настојали да у Косовском вилајету придобију што већи број присталица, па су у том циљу ангажовали своје службенике. Они који нису радили у складу са прокламованом политиком били су смењени са положаја и морали су да напусте те крајеве. Таква судбина задесила је и Музафер-пашу, председника комисије за грађење железнице у санџаку. Иако је био миљеник Јилдиза и имао улогу посредника за пренос поште морао је да напусти Митровицу и оде у Солун. У први мах се веровало да је из града отишао под притиском Арбанаса који су се противили изградњи аустријске железнице, али се испоставило да је то учинио на захтев Младотурака. Музафер-паша је из Митровице слао писма у којима је говорио о незадовољству Арбанаса према новом Уставу. На основу тих писама је утврђено да је био у контакту са Исом Бољетинцем и осталим противницима новог режима.¹

С обзиром на чињеницу да је био противник новог режима, Иса Бољетинац је био предмет интересовања не само Цариграда него и Београда. О њему су почеле да круже разне приче, а до конзула из Приштине је стигла вест да је убијен у сукобу са турским властима. Међутим, такву вест је демантовао гаваз руског конзулата који је тврдио да је Иса са својих осамнаест другова успео да побегне турским властима. Иза противника новог режима стајала је и Аустроугарска, која је настојала да међу Арбанасима изазове што веће незадовољство и на тај начин искористи прилику за себе. Тако су међу Арбанасима почеле да круже приче о освајању Лаба од стране Србије. Ову и сличне приче аустроугарска пропаганда је ширила преко својих платежника на чијем списку су се налазили Иса Бољетинац, Зејнел-бег и Хаџи Руста Кабаш. Они су у аустроугарској штампи приказани у најбољем светлу и као пријатељи монархије.² Међу представницима српског народа је владало мишљење да су Иса Бољетинац и остали зликовци Митровичке, Пећке и Призренске казе враћени из Цариграда,³ не захваљујући неискрености турској, него аустријској, чија се поли-

² АС, МИД ППО, 1908, ред 711 (IV), Пов. Бр. 4078, Начелник М. Спалајковић – Заступништву у Софији, конзулатима у Турској, Београд 24. јули 1908; ДСПКС, књ. III, св. 2/II, стр. 652, док. 301.

¹ АС, МИД ППО, 1908, ред 711 (VI), ПП Бр. 687, конзул Ж. Балугџић – М. Миловановићу, министру иностраних дела, Скопље 25. јули 1908; ДСПКС, књ. III, св. 2/II, стр. 674, док. 316.

² АС, МИД ППО, 1908, ред 711 (VIII), ПП Бр. 755, конзул М. Ј. Пећанац – М. Миловановићу, министру иностраних дела, Приштина 27. јули 1908; ДСПКС, књ. III, св. 2/II, стр. 695, док. 331.

тика заснивала на поткупљивању арбанашких првака, мутесарифа, кајмакама, па и неких нижих официра. Бројне неприлике које су долазиле са аустријске стране негативно су се одражавале на српску цркву, школу и све црквеношколске установе. Оне су имале за циљ да отежају положај Срба и доведу до исељавања, а истовремено омаловаже вековне црквене повластице Цариградске патријаршије које су султановим бератом дате цариградском патријарху и даље биле важеће на том простору (Петровић, 1995, стр. 151–152, док. 110).

Младотурци су, у намери да придобију што више присталица, појачали своје ангажовање, нарочито на Косову. Они су позивали и Србе из осталих крајева и градова Косовског вилајета да се учлане у младотурску партију. Међутим, њима се није пружала прилика да учествују у руковођењу послова, већ само да безусловно слушају наредбе одбора. У супротном, за свако непоштовање правила претиле су казне. Јача активност Младотурака дала је резултате јер су се бегови заклињали на послушност одбору. Они који су поступали супротно били су осуђени на смрт и тој групи су припадали Иса Бољетинац, Руста Кабаш и др.¹ Штампана у Краљевини Србији је крајем новембра 1908. године објавила вест да је Иса Бољетинац рањен, а затим и умро (*Правда*, 1908, 29. новембар, стр. 2). Иначе, новине у Београду су га приказивале као великог зулумћара над српским становништвом и као аустријског агента (Станковић, 1910, стр. 171).

Младотурски комитет је Ису, као противника режима који је у околини Митровице имао велики број присталица, осудио на смрт. Од њега је најпре захтевано да не носи оружје, али уместо послушности уследио је изговор: „Не видим да је стигло време да се иде без оружја!“ Као реакција новог режима на овакав одговор коцком је изабран један бег који је имао задатак да убије Ису. Иако је дао бесу, не зна се из ког разлога није извршио поверени задатак, већ је након одређеног времена одузео живот себи (*Политика*, 1908, 26. јули, стр. 2).

Активности представника младотурског режима и војске, која је предузимала озбиљне мере, спречавали су злочине Арбанаса и

³ Иса Бољетинац је због противљења отварању руског конзулата у Митровици био депортован у Цариград, одакле се вратио 1906. године (Јовановић, 2004, стр. 702).

¹ АС, МИД ППО, 1908, ред 711 (VI), ПП Бр. 681, конзул Ж. Балугџић – М. Миловановићу, министру иностраних дела, Скопље 24. јули 1908; ДСПКС, књ. III, св. 2/II, стр. 653–654, док. 302.

побуне против новог стања. Захваљујући њиховој предузимљивости ситуација у Приштинској кази се поправила, а злочини над српским становништвом су се проредили. Стање се поправило и у Вучитрну и Митровици. Подаци које је конзул из Приштине добијао од својих повереника са терена указивали су на смањени број злочина, али и наговештавали припремање јавног отпора према планираним реформама. Митровица је, у неку руку представљала центар у којем се активно радило на јачању новог режима. У то време дужност кајмакама је обављао Ајдар-бег Лекић, чистокрвни помухамедањени Србин, образован и одушевљени борац за слободу у Османском царству. Своје деловање и рад на јачању новог режима проширио је и изван Митровице, па је активност усмерио и на Нови Пазар. Захваљујући кајмакаму Ајдар-бегу и његовој одлучности да истраје на спровођењу мера, Иса Бољетинац се са својим друговима из Митровице повукао у Бољетин. Њима је било забрањено да се по вароши крећу наоружани. Овакве мере и начин на који је Иса Бољетинац био уклоњен из Митровице храбриле су представнике српског народа у Османском царству.¹

Вести о повлачењу Исе Бољетинца из Митровице, као и о покрету Арбанаса у Пећи и околини су се прошириле и међу представницима страних држава. Руски и аустроугарски конзули из Митровице су сматрали да таква ситуација није била превише озбиљна и није могла да ремети мир у тим крајевима. Сматрало се да, упркос томе што је код Арбанаса постојала тежња за протеривањем чиновника, није постојала опасност по Устав од евентуалног покрета. Младотурци нису придавали велики значај збацивању појединих чиновника, ни завођењу шеријатског суђења. Њихова делатност била је усмерена на спречавање оног покрета који је могао да има противуставни карактер и на правилно држање Арбанаса према Србима. Извештаји који су долазили из Митровице у Скопље указивали су на спремност Исе Бољетинца да склопи споразум са Младотурцима и њиховим одбором, а заузврат је тражио да и даље експлоатише камен из мајдана.² Потврду о резултатима рада представника младотурског режима на-

¹ АС, МИД ППО, 1908, ред 711 (VIII), ПП Бр. 763, конзул М. Пећанац – М. Миловановићу, министру иностраних дела, Приштина 30. јули 1908; ДСПКС, књ. III, св. 2/II, стр. 729–733, док. 348.

² АС, МИД ППО, 1908, ред 711 (VIII), ПП Бр. 732, конзул Ж. Балугџић – М. Миловановићу, министру иностраних дела, Скопље 5. август 1908; ДСПКС, књ. III, св. 2/II, стр. 770, док. 374.

лазимо и у телеграму конзула из Приштине Милана Пећанца упућеном Министарству иностраних дела у Београду у којем наглашава да су Зејнел-бег и остали прваци из Пећи прихватили ново стање. Младотурци су намеравали да приморају и Ису Бољетинца да крене истим путем као и пећки прваци, у супротном претили су убиством.¹ Један од начина који је требало да умањи Исин отпор било је премештање Сали-паше из Митровице у Мелник. Иначе, Сали-паша је био у добрим односима са њим, што је у неку руку отежавало деловање на увођењу новина у Митровичкој кази и околини.²

Младотурци су у ужој Старој Србији енергично покушавали да сузбију реакционарне елементе и спрече даљи развој догађаја који је могао да се негативно одрази на њихов рад. С јесени 1908. године, тачније после Бајрама, Арбанаси су намеравали да одрже скуп на којем су планирали да затраже укидање важеће бесе и повратак старог стања. Након сазнања о њиховим плановима, Младотурци су предузели кораке у циљу спречавања планираног покрета, па су зато сменили неке команданте, мутесарифа и кајмакама и решили да пошаљу довољно војске у те крајеве. Тако је у Митровици смењен војни командант, а у Пећи мутесариф, којег је заменио Селагедин-беј, пуковник из Битоља, један од првих чланова Комитета. Сматрало се да је његов задатак био да уклони Зејнел-бега, док је нови командант у Митровици био задужен за уклањање Исе Бољетинца.³

Младотурски одбор је у почетку намеравао озбиљно да спречи арбанашке зулуме на Косову. Зато је упутио официре који су вршили притисак на бегове, заштитнике качака. Одмах је у Митровицу уместо Шемси-паше био послат Саид-паша, познати противник Арбанаса. Њему је била обећана и војна помоћ. Иако су Срби више очекивали од проглашења Устава, није било великих користи, нарочито у пећком крају, подручју Новог Пазара и Сјенице. Ови крајеви су били ван домашаја младотурског утицаја, па тамо Устав није ни проглашаван, нити су стварани комитети који су били задужени за његово поштовање. У Феризовићу, у којем је била утврђена беса, убрзо се вратило старо стање. На почетку је

¹ АС, МИД ППО, 1908, ред 711 (IX), телеграм Милана Пећанца – Министарству иностраних дела Краљевине Србије у Београду 9. август 1908.

² ДСПКС, књ. III, св. 3, стр. 312, док. 123.

³ АС, МИД ППО, 1908, ред 35, ПП Бр. 489, конзул М. Ракић – П. Велимировићу, заступнику министра иностраних дела, Солун 9. октобар 1908; ДСПКС, књ. III, св. 3, стр. 336–337, док. 146.

нешто боља ситуација била у Приштинском и Призренском санџаку, али је и то било кратког века. Ситуација у Митровици се погоршала уклањањем Саид-паше који је показивао вољу да умири Арбанасе и тражио војну помоћ, која је изостала. Неупућивање војске навело је Саид-пашу да ступи у преговоре са Исом Бољетинцем, Сулејман Батушом и другим злочинцима. Одлука да преговара са арбанашким зликовцима довела је до уклањања Саид-паше из Митровице и повећања страха код српског становништва.¹ Страх код Срба је био оправдан, јер младотурски режим није искоренио злочине, а власт није предузимала одлучније мере, ни кажњавала зликовце. Забележени су бројни зулуми у целом Косовском вилајету у периоду од проглашења Устава до краја новембра 1908. године. Према извештајима који су упућени Централном одбору Српске демократске лиге наведени су зулуми према Србима у Скопљу, Куманову, Паланци, Приштини, Прешеву, Гњилану, Новом Пазару, Митровици, Сјеници, Новој Вароши, Бјелом Пољу, Пећи, Плаву, Призрену, Гостивару. Као главни зулумџар у Митровици и околини био је наведен Иса Бољетинац, према чијим недељима су власти остале равнодушне. Међу бројним зулумима које је починио српском становништву забележено је отимање имања Перу Митровићу из Дољана, који је након тога био приморан да напусти дом и потражи уточиште у Србији.²

Овај и слични зулуми над Србима јасно указују да представници младотурског режима нису имали искрене намере да се обрачунају са зулумџарима, осим у оним ситуацијама у којима се нарушавао нови поредак. Збор арбанашких првака у Феризовићу, одржан у лето 1908. године, на којем су се обавезали и потписали изјаву о поштовању уставности и новог поретка уливао је наду властима да ће се на простору Косовског вилајета успоставити ред. Упркос томе, тежња појединих арбанашких првака да се поврати старо стање навела је власти да упуте војску и повећају број војника у том месту. Томе је претходио покушај Хаџи Русте Кабаша да сазове збор на који је био позван велики број људи. Циљ овог збора је био да се постигне договор и нађе начин за ослобађање од клубова и џемијета. Овом позиву одазвао се само Иса Бољетинац

¹ АС, МИД ППО, 1908, ред 711, ПП Бр. 1155, конзул Ж. Балугџић – П. Велимировићу, заступнику министра иностраних дела, Скопље 30. октобар 1908; ДСПКС, књ. III, св. 3, стр. 501–502, док. 285.

² АС, МИД ППО, 1908, ред 179; ДСПКС, књ. III, св. 3, стр. 505–513 (Зулуми у Косовском вилајету од 11. јула (проглашења устава) до 11. новембра 1908. према извештајима, који су стигли Централном одбору Српске демократске Лиге).

који је у пратњи неколико својих људи дошао у Феризовић. Иако су власти биле убеђене да Хаџи Руста Кабаш и његови истомишљеници неће успети у својим намерама, ипак су упутили војску у Феризовић. Из Скопља је био упућен један батаљон стрелаца, а из Приштине једна батерија артиљерије и један ескадрон коњице. Команда је била поверена Нури-беју, једном од младотурских првака, који је добио задатак да енергично реагује и да све незадовољне ухапси и спроведе у Скопље. Одмах по доласку, војска је заузела сва узвишења око Феризовића, док су топови били распоређени на све четири стране вароши. Увидевши одлучност војске да се обрачуна са противницима режима, Хаџи Руста Кабаш и Иса Бољетинац су се разишли. Убрзо су затим на Хаџи Рустин позив почели да стижу одговори осталих арбанашких првака, готово идентичне садржине, који су упућивали незадовољне да се промена новог стања може извршити једино преко скупштине у Цариграду. Овакав став већине првака који су раније дали свој пристанак на Устав позитивно је утицао на валијат и џемијет, који су након овог неуспелог збора били убеђени да су Хаџи Руста Кабаш, Иса Бољетинац, као и Сулејман Батуша остали усамљени у својим намерама и противуставним тежњама.¹

Као реакција на неуспели покушај одржавања збора у Феризовићу, из Цариграда је стигла депеша којом се најстрожије препоручивало да се никакви кораци не предузимају против новог режима. Било је планирано да се свим турским и арбанашким првацима приштинског краја прочита њена садржина у једној џамији и истовремено укаже на евентуалне последице за непоштовање младотурског режима. Лист „*Die Presse*“ наводио је чињеницу да је у Новопазарском санџаку преовладала струја Младотурака и да такво стање није одговарало Аустријанцима који су били заинтересовани за тај простор. Имајући у виду чињеницу да је Хаџи Руста Кабаш био аустријски плаћеник, произилази да је био наговорен с њихове стране да организује збор. То је био начин да се Влади и Младотурцима скрене пажња на моћ Арбанаса и њихове захтеве и, истовремено, између њих створи сукоб који би у том тренутку користио једино аустроугарској политици.²

¹ АС, МИД ППО, 1908, ред 711, ПП Бр. 1199, конзул Ж. Балугџић – П. Велимировићу, заступнику министра иностраних дела, Скопље 7. новембар 1908; ДСПКС, књ. III, св. 3, стр. 590–592, док. 344.

² АС, МИД ППО, 1908, ред 138, ПП Бр. 1136, конзул М. Ј. Пећанац – П. Велимировићу, заступнику министра иностраних дела, Приштина 7. новембар 1908.

Деловање Аустроугарске и њених агената који су подривали Османско царство на простору Косовског вилајета било је очигледно. Такав рад изазивао је страх међу српским становништвом и огорчење представника турских власти. То је потврдио Фуад-паша, један од познатих приштинских првака и новоизабрани посланик овог санџака. Његово мишљење делили су и чланови депутације који су посетили Приштину и јавно, у присуству конзула Краљевине Србије, изнели негативан став о аустријској политици у овом делу царства. Чланови депутације који су допутовали у Приштину били су задужени за успостављање реда, посебно у Пећи где су се, услед незадовољства према новом режиму и Иси Бољетинцу, који је након напада турске војске нашао уточиште у Пећкој кази, очекивали немири. Иса је раније нападнут у својој кули у Бољетину. У овом нападу учествовало је око 1.500 војника са неколико брдских топова. Након целодневне борбе и погибје око двадесет војника и три Арбанаса, међу којима је био и његов стриц, Иса је напустио Бољетин. У тој борби му је и кула била порушена.¹ Иако је избегао из свог села, страх од могућег деловања је и даље постојао, јер је могао да окупи већу чету и изазове неред у Пећкој кази. Као аустријски човек могао је да рачуна и ослони се на њихову помоћ. Да је Иса заиста био у тесној спрези са представницима Аустроугарске потврђују и речи Тухолке, руског конзула у Митровици, који је конзулу Србије у Приштини говорио о спремности митровичког зулумћара да уклони кајмакама. Иса је обећавао 150 лира оном ко убије кајмакама, против којег је био и аустријски конзул у Митровици. Конзул је, не бирајући средства, намеравао да уклони митровичког кајмакама. Исино деловање и спремност турских власти да се обрачуна са присталицама антиуставног покрета изазивало је огорчење осталих Арбанаса. Њихова реакција негативно је утицала на српско становништво, појачавала зулуме над њима и захтевала веће ангажовање Владе из Београда да их спречи.²

¹ Кула Исе Бољетинца је у турско време била неколико пута рушена и спаљивана, али је увек изнова обнављана. Чак су се касније видели зидови претходне куле дужине 4 метара који су се налазили поред новоподигнуте. Иса Бољетинац је остао господар овог краја све до своје смрти, а Турцима је у неку руку представљао проблем и приликом сваког обрачуна са њим морали су да ангажују бројне војнике, као да имају пред собом неку већу силу. Међутим, Иса је у том крају завео ред и важио за правог самодршца, али је знао и да поштује старе обичаје. У народу је дуго било присутно сећање да су Срби у време славе манастира Соколица могли ненаоружани слободно да посећују светињу (*Време*, 1924, 1. септембар, стр. 4).

Из села Истинић у Пећкој кази, Иса је мутесарифу убрзо упутио депешу и позив на нову борбу. У међувремену, Хаџи Руста Кабаш и остале његове присталице су ступиле у контакт са властима и молиле за опроштај. О насталој ситуацији био је обавештен велики везир који је издао наређење да се престане са даљим гоњењем изгредника. Такво наређење се односило и на Ису Бољетинца, за којег су сматрали да је био довољно кажњен рушењем куле. Ова наредба, потекла из Јилдиза, са којом су Арбанаси били већ упознати, деловала је охрабрујуће на њих. Упркос оваквој одлуци власти, на терену су се чуле гласине о планираном убиству Исе. Говорило је да је тај задатак поверен неком Арбанасу, којем је било обећано 200 лира.¹

Да је наређење о престанку гоњења изгредника охрабрило Арбанасе потврђују и догађаји који су се десили у Гњилану. Група незадовољних Арбанаса је ушла у варош и успела да из затвора ослободи познате зулумћаре, међу којима су се налазили Рам Куртеш, Тахир Будрига и Идриз Сефер. Ови притвореници били су присталице Хаџи Русте Кабаша и њихово ослобађање, као и бег Исе Бољетинца, упркос ангажовању већег броја војника, утицали су на стварање легенде о Арбанасима, као сили која ће одупрети новом режиму. Зато је Милан Пећанац, конзул из Приштине сматрао да за успостављање реда није довољно само гоњење и кажњавање појединаца, него разоружавање Арбанаса или давање оружја хришћанима, као и повећање броја војника по гарнизонима.² Власти су, у жељи да поврате углед и умире ситуацију у Гњилану трагале за бегунцима. Идриз Сефер је ухваћен, Тахир Будрига се предао и гарантовао да неће више предузимати било какву акцију против новог стања, док су за Рамом Куртешом и даље трагали. Упркос причама о убиству, Иса је и даље био жив, а Пећка каза, па и Приштина, су се помињали као место његовог боравка.³

² АС, МИД ППО, 1908, ред 759, ПП Бр. 1144, конзул М. Пећанац – П. Велимировићу, заступнику министра иностраних дела, Приштина 13. новембар 1908.

¹ АС, МИД ППО, 1908, ред 711, Пов. Бр. 1244, конзул Ж. Балугџић – М. Миловановићу, министру иностраних дела, Скопље 17. новембар 1908; *ДСПКС*, књ. III, св. 3, Београд 2014, стр. 653, док. 385.

² АС, МИД ППО, 1908, ред 711, ПП Бр. 1163, конзул М. Пећанац – Министарству иностраних дела у Београду, Приштина 19. новембар 1908; *ДСПКС*, књ. III, св. 3, стр. 678–679, док. 405.

³ АС, МИД ППО, 1908, ред 179, ПП Бр. 1171, конзул М. Пећанац – Министарству иностраних дела у Београду, Приштина 22. новембар 1908.

Иса Бољетинац није имао велики утицај само у Митровичкој кази. Он је подстицао и Арбанасе из Пећи и Љуме, који су били у тесној вези са Дебранима на нове покрете против Турака. Живља арбанашка кретања у овом периоду довела су до експедиције Младотурака, предвођене Џавид-бејом и нагомилавања војске у пећком крају. Након тога Иса се склонио код Асан аге Феровића у Плаву, а Џавид-беј је у Метохији порушио неколико кула арбанашких првака (Микић, 1988, стр. 66). Неколико месеци након експедиције у Вучитрну и Митровици је ситуација била иста као и пре доношења Устава, а Смаил Доч и Иса Бољетинац су се слободно кретали и наоружани долазили у варош. Наставили су са старим занатом, пљачкали и отимали, а жртве нису били само Срби, него и Арбанаси. Иако је било уставно стање, власти нису предузимале никакве мере да спрече зулуме, почињене од стране двојице противника новог режима (*Правда*, 1909, 3. април, стр. 2).

Иса Бољетинац је важио за одметника од османских власти, нарочито из разлога што је пружио отпор увођењу новог стања у 1908. и 1909. години. Он је наредне, 1910. године предводио одред који се отворено сукобио са турском војском. Пећ и околину је захватио арбанашки покрет, којим је лично руководио. Дошло је до сукоба и погибије вишег турског официра, који је годину дана раније обављао дужност мутесарифа у Пљевљима, као и рањавања пећког мутесарифа. Настала ситуација довела је до упућивања једног табора војника из Пљеваља у правцу Митровице и Косова (Петровић, 1995, стр. 268, док. 176). Пролеће 1910. године су обележили сукоби, којима су претходили устанци Арбанаса у Косовском вилајету, најпре у Приштини марта месеца, а затим и у осталим градовима. Увођење новог пореза на сву робу која је улазила у Приштину довело је до окупљања око 2.000 устаника који су, поред укидања таквог пореза захтевали увођење турског алфабета у албански језик. Власти су најпре ступиле у преговоре са побуњеницима, а након три дана су се повукле из града. Априла месеца Турци су одлучили да успоставе ред у Косовском вилајету, па су Махмуд Шефкет Тургут-пашу¹ именовале за главнокомандујућег турских трупа. За завођење реда било је ангажовано

¹ Махмуд Шефкет-паша је намеравао да, након неколико војних успеха, поткупи поједине Арбанасе и постигне неку врсту договора са њима. Зато је пре поласка у Косовски вилајет понео позамашну суму новца. (АС, МИД ППО, 1910, ред 425, ПП № 338, конзул Ж. Балугџић – М. Миловановићу, министру иностраних дела, Солун 24. април 1910; Исто, ПП № 936, конзул Ј. Јовановић – М. Миловановићу, министру иностраних дела, Скопље 26. април 1910).

16.000 људи у пешадији, неколико коњичких формација и брдска артиљерија. Наишли су на отпор 5.000 Арбанаса под командом Идриза Сефера, који су заузели Качанички кланац кроз који је пролазила пруга која је повезивала Македонију и Косово. Након што су недељу дана држали овај стратешки важан простор, Арбанаси су морали да се повуку у правцу Гњилана. Напредовање турске војске су успоравали даљи арбанашки отпори. Војска се код села Црнолева сукобила са око 2.000 побуњеника, предвођених Исом Бољетинцом, који су били приморани да се због дејства артиљерије повуку, што је омогућило Турцима да продру до Призрена и заузму га. Уследило је разорување Арбанаса, а на простору који су освојиле турске снаге уведена је војна управа. Истовремено је извршен попис мушког становништва старости између 15 и 60 година, покупљени регрути и уведен порез на стоку, а албанске школе су затворене и новине забрањене (Бартл, 2001, стр. 126–127; Перуничкић, 1988, стр. 399–400). Ипак, Младотурци су имали на уму значај Арбанаса и њихову улогу у очувању границе са Србијом и Црном Гором и зато нису намеравали да их разорујају. За разлику од њих, малобројни Срби у Приштинском санџаку остали су без пушака. Турске власти су се одлучиле на овакав потез под изговором да желе да заведу ред у Косовском вилајету у којем су планирали изградњу модерних путева Митровица–Пећ, Призрен–Ђаковица и Пећ–Гусиње и отварање средњих школа у Приштини, Пећи и Призрену (Јагодић, 2009, стр. 106).

Након побуне 1910. године, предвођене Исом Бољетинцем и борби са турском војском, Арбанаси су били приморани да се покоре, а вођа је са својим синовима и друговима прешао на територију Црне Горе, где су остали неко време (Станковић, 1910, стр. 171). Он је са црногорским поверљивим службама остао у вези бар годину дана (Храбак, 1977, стр. 177–192).

Поред њега, велики број Арбанаса је нашао уточиште у Цетињу, Улцињу, Плавници, Подгорици, Никшићу, Даниловграду, Вирпазару, Жабљаку, Спужу и другим местима. Међу стотинама који су боравили на Цетињу били су Иса Бољетинац са тројицом синова, Сулејман-ага Батуша, Халил Ибрахим, Сади Рама, Муртез-ага, Мухтар-бег, Зефир Халил, Мула Хасан и око педесет првака из Ђаковичке и Пећке казе (Перуничкић, 1988, стр. 429–430). Свим Арбанасима се, осим поглаварима, плаћало на име издржавања око 1,2 динара дневно. Иса Бољетинац и Сулејман Батуша су одбили такву помоћ, али не и плаћање дневних трошкова смештаја у хотелу у висини од 10–12 круна по особи. Обојица су око себе имали

свиту од по 15 људи који су добијали дневно по форинту (Ракић, 1985, стр. 237, док. 65).

Иса Бољетинац је са својим друговима из Црне Горе улазио на територију Турске, али не ради предаје, него договора са виђенијим Арбанасима из пећке и ђаковичке околине (Ракић, 1985, стр. 239–240, док. 66). Конзул Милан Ракић је 5. маја 1911. године извештавао да је Иса Бољетинац дошао у село Истиниће, а Сулејман-ага Батуша у Крушевац, у близини Пећи. Према конзулу, обојица су наоружани крстарили по селима, а турске власти нису предузимале мере да их спрече (Ракић, 1985, стр. 369). Иса се из Истинића вратио у Бољетин, где су га, уз знање власти, посећивали виђенији Арбанаси из Митровице. Од њих је добијао бројне поклоне међу којима су била читава стада оваца и коза, један расни коњ са целокупном опремом, разне скупocene ствари од срме и др. У сусретима с њима говорио је о посебном третману за време боравка у Црној Гори и на двору краља Николе који га је примао „у свако доба“ (Ракић, 1985, стр. 257, док. 72).

Иса Бољетинац је након повратка из Црне Горе наставио да глоби Србе и захтевао да му плате четврт паре од мајдана. Од њих је наплатио и заостали дуг из претходне три године. За разлику од Срба, који су морали да измире своје обавезе јер им је у противном претио прогоном, арбанашки радници су били слободнији. Иначе, у Бољетину је радило око 200 радника из околних села, а вредност годишње производње је износила 70–80.000 гроша (Микић, 1988, стр. 252).

Утицај Исе Бољетинца међу Арбанасима Митровице и околине је јачао и изазивао непокој локалних власти. Уследио је покушај турских власти да га приморају на предају, па су, на иницијативу митровичког кајмакама, преговарали Ибрахим Лива и Зејнул-бег Шишковић. Они су му саветовали да преда неку кремењачу, а заузврат да слободно носи брзометну пушку. Такав поступак требало је да укаже само на његову покорност и да није противник власти. Упоредо са преговорима, комисија за процену порушених кућа донела је одлуку да му на име накнаде за једну оштећену кућу исплати 50 турских лира (Ракић, 1985, стр. 258, док. 73). Оваква одлука се није допала Иси, па је поново упућена комисија са задатком да пронађе решење. Према правилима које су турске власти прописале накнада штете није могла бити мања од 5, али ни већа од 50 лира (Ракић, 1985, стр. 268, док. 76).

Турци су страховали од поступака Исе Бољетинца који су могли да утичу на остале арбанашке прваке и подстакну их да кре-

ну истим путем. Таква ситуација им није одговарала и реметила је њихове планове који су предвиђали изазивање нетрпељивости између Арбанаса мухамеданаца и Арбанаса католика. Све су то били разлози који су навели турске власти да отпочну преговоре са Исом, који је истакао своје захтеве. Најбитнији захтеви су подразумевали да он, као ни његова пратња не предају оружје и да му се врати конфисковано имање. Повлађивање према Иси и испуњење захтева представљало је не само повлачење пред једним одметником и противником режима, него и капитулацију турских власти пред њим.¹

Дозвола да и даље може да носи оружје није у потпуности задовољила Ису који је пред властима наставио да ниже нове захтеве. Он је, на име причињене штете у претходној години, тражио исплату у висини од 2.500 лира, повратак конфискованог имања, надокнаду заосталог прихода од мајдана и неиздатих плата додељених од Абдул Хамида, примање редовне плате, признање ранга, звања и почаста добијених султановим ферманом. Турске власти су, као изасланика у преговорима, послале Хасан-бега из Вучитрна, приштинског посланика који је покушао да придобије Ису за себе и неки будући устанак. Под његовим утицајем Иса је постао присталица аутономије и заступао је мишљење да између Арбанаса и Младотурака, након бројних сукоба не може доћи до помирења. Према Исином мишљењу, у одвајању Арбанаса од Османског царства одлучујућу улогу је могла да има Енглеска, чије би ангажовање довело до распада Османског царства.²

Уз посредство Хасан-бега, Иса је одлучио да са двојицом синова оде у Скопље. Била је то само формална предаја, јер није желео да се преда властима у Митровици, Вучитрну или Приштини које је на разне начине малтретирао и одбијао да прими њихове изасланике. Његова одлука да из Бољетина оде у Скопље била је за многе Србе и Арбанасе непознаница. Међу њима се говорило да је примио 5.000 лира одштете, да ће отићи код султана у Цариград и да ће му се испунити сви захтеви (Ракић, 1985, стр. 277–278, док. 80). Иса се из Скопља вратио назад и на путу према свом селу боравио у кући Хасан-бега у којој је одржан скуп виђенијих Арбанаса из Вучитрна и околине. Присутнима је образложио своју предају, сматрајући да на тај начин може издејствовати испуњење, не само својих, него и осталих арбанашких захтева. У супрот-

¹ ДСПКС, књ. IV св. 4/1, стр. 244–246, док. 40 (Ракић, 1985, стр. 260–261, док. 75).

² ДСПКС, књ. IV св. 4/1, стр. 390–392, док. 147 (Ракић, 1985, стр. 275–277, док. 79).

ном, најављивао је непризнавање власти и наговарао присталице да све међусобне размирице решавају сами, ван турских органа (Ракић, 1985, стр. 278–279, док. 81).

Самовоља Исе Бољетинца дошла је до изражаја и приликом султанове посете Старој Србији половином 1911. године, која је имала за циљ да допринесе јачању Царства и умири Арбанасе. За разлику од бројних арбанашких првака, који су код Муратовог турбета присуствовали овом догађају, Иса се није одазвао на позив. Он је боравио у кули у Бољетину и у свом духу исмевао султана (Зарковић, 2019, стр. 298).

Турске власти су одлучиле да преговарају са Бољетинцем о предаји. Преговори су били отежани због његовог захтева о повратку мајдана који му је претходне године био конфискован.¹ За то време он се налазио у Бољетину и изазивао пажњу странаца. Половином јула 1911. године новинари Пустослемшек и Холечек, у друштву гимназијског наставника Боројевића, су посетили Ису у његовом селу, у којем је, услед рушења куле, са двадесетак другова боравио у шатору. Они су приметили да је живео у беди, али је био горд и свестан положаја и значаја који му је придавала европска штампа. Приликом посете забележили су да, за њега, арбанашки покрети против турских власти представљају борбу за старе привилегије: ношење оружја, неплаћање данка, немешање турских власти у њихове односе и нарочито неслужење у војсци.²

У међувремену Иса Бољетинац је ступио у контакт са конзулом Миланом Ракићем и поручио да не намерава да се преда Турцима, већ да подигне устанак. У случају неуспеха планирао је да пређе у Србију.³ Министар иностраних дела Краљевине Србије Милован Миловановић је сматрао да Ису Бољетинца треба примити, али не у Београд, већ негде у унутрашњост, дати му богато издржавање и послати поверљиво лице које би мотрило на њега.⁴

Упркос тврдњи да неће да се преда, Иса је у пратњи Хасан-бега вучитрнског отишао у Скопље и захтевао састанак са Ракићем.⁵ Од њега је тражио новац и муницију, што је конзул и одобрио.⁶ Убрзо се Иса са својих 110 другова предао и у пратњи вучитрнског посланика Хасан-бега отпутовао у Митровицу. На питање

¹ ДСПКС, књ. IV св. 4/I, стр. 199, док. 1.

² ДСПКС, књ. IV св. 4/I, стр. 341, док. 104.

³ ДСПКС, књ. IV св. 4/I, стр. 358, док. 121.

⁴ ДСПКС, књ. IV св. 4/I, стр. 219, док. 15.

⁵ ДСПКС, књ. IV св. 4/I, стр. 403, док. 155.

⁶ ДСПКС, књ. IV св. 4/I, стр. 313, док. 80.

зашто се одметнуо од власти, рекао је да им није веровао, јер су неки његови другови након објављивања амнестије и предаје мудиру ипак били ухапшени и затворени. После таквог изговора упитао се: „Шта би тек радили са мном, кад су то учинили са обичним арнаутима“?¹

Међутим, није прошло много времена Иса Бољетинац се вратио назад у своје село. Његов повратак изазвао је забринутост код српског народа, а уједно и охрабрио Арбанасе да наоружани уцењују и краду. Срби су били приморани да бесплатно кулече на разрушеним кућама и кулама. Од њих је захтевао четврт паре од мајдана за претходне три године, а свако неиспуњење ове обавезе значило је да престају са радом. За разлику од њих, Арбанаси су наставили и даље да раде.²

Иса се октобра 1911. године поново обратио конзулу Краљевине Србије у Приштини, али овог пута не сам, већ са Ђерим-бегом Махмутбеговићем, Шефиметовићем, Зајимом и многим другима с молбом да им изда оружје и муницију. То је конзула навело на размишљање да би решавање њихове молбе могло сузбити зулуме над Србима и придобити утицајне арбанашке прваке (Ракић, 1985, стр. 295, док. 88).

У првој половини 1912. године Младотурци су се нашли у кризи коју је повећавао италијанско–турски рат. Настала ситуација довела је до прегруписавања арбанашких кругова према Младотурцима. Арбанашки прваци су као главни циљ поставили решавање социјалних прилика и дали им предност у односу на политичке. Захтеви ђаковичких вођа упућени властима, који су подразумевали по три пушке на кућу, арбанашке школе и ослобађање од пореза на продату стоку, довели су до издијања устанка те године. У току устанка Младотурци су пали с власти, а Арбанаси су заузели територију до Скопља. Упркос томе, на изненађење народне масе која је у готово сваком меморандуму захтевала смањење пореза, Турци су успели да 1912. године прикупе осмину. Међу закупцима десетка у свом селу налазио се и Иса Бољетинац, што се није допало његовим противницима. На опаске противника да на тај начин глоби народ одговарао је: „Закупио сам своје село да би помогао сељацима, којима је приликом доласка војске у Бољетин сва летина уништена“ (Микић, 1988, стр. 78–79).

Лето 1912. године обележили су сукоби Турака и Арбанаса. До велике борбе између турских трупа и побуњеника дошло је 21.

¹ ДСПКС, књ. IV св. 4/1, стр. 449–450, док. 187.

² ДСПКС, књ. IV св. 4/1, стр. 838–839, док. 399.

јула на простору од Митровице до Вучитрна. Побуњеници су имали између 3.000 и 4.000 људи из Бољетина, Лаба, Голака и Дренице и предводили су их Иса Бољетинац, Хасан-бег и Зејнул-бег из Приштине. Владине трупе су се састојале од 6 батаљона пешадије и 4 батерије артиљерије. Било је мртвих на обе стране. У Митровици је уз велике почести сахрањено 6 погинулих официра. Сахрани је присуствовао и валија из Скопља Масхар-беј. Турске трупе су продрле у село Бољетин и сравниле га са земљом. Иса Бољетинац је као одмазду најавио даљу борбу, обећавајући да ће му бити доступни митраљеви и топови. У наредним данима су се очекивали и нови сукоби (*Montagsblatt aus Böhmen*, 1912, 22. јули, стр. 4–5; *Freie Stimmen Deutsche Kärntner Landes-geitung*, 1912, 22. јули, стр. 1). Ситуација у северном делу Косовског вилајета се погоршавала, побуне су захватиле и остале крајеве, па је султан издао ираду о слању комисије. Иса Бољетинац је у Цариград упутио телеграм, у којем је, поред колективних, изнео и друге захтеве о помиловању и ослобађању свих војника, одметнутих од власти и прикључених побуњеницима.¹ Ове захтеве је проширио по упутствима Фадил-паше Топтана, који га је сматрао за главнокомандујућег целог покрета. Такво мишљење Топтана му је импоновало, али истовремено и указивало на чињеницу да је заштитник свих одметника.²

Арбанаси су износили захтеве у којима су истицали жељу за побољшањем положаја, па су на ужим конференцијама израдили свој програм у 14 тачака. Иса Бољетинац је схватао да та права могу лакше остварити ако исто захтевају и за друге народе у Османском царству. Зато је формално затражио да се програм допуни петнаестом тачком која би се односила на то да се свим правима датим Арбанасима користе и Срби. Међутим, у томе није имао подршку осталих арбанашких вођа.³ Такав став је Иса истицао из чисто прагматичних разлога желећи да придобије велике силе, али и да сачува везу са српским конзулима, од којих је више пута добијао вербалну и материјалну подршку.

Арбанаси из Косовског вилајета су својим побунама и сукобима са властима допринели паду Младотурака и распуштању парламента у Цариграду. На тај начин су стекли наклоност многих балканских народа, али не и подршку за добијање било какве аутономије, а још мање посебне државе.⁴

¹ ДСПКС, књ. V, св. 2, стр. 263, док. 90.

² ДСПКС, књ. V, св. 2, стр. 297–298, док. 116.

³ ДСПКС, књ. V, св. 2, стр. 319–321, док. 136.

Сукоб са турском регуларном војском и властима Иса Бољетинац није схватао као борбу за стварање албанске државе, што се види из његове изјаве дате приликом оружаног конфликта Турака и Црногораца јула 1912. године. На позив Турака да им пружи помоћ Иса је обећао 30.000 Арбанаса. Турцима у Бјелом Пољу и Пријепољу је путем телеграма дао подршку и саветовао да се организују и прикупљају добровољце. На опаску појединих турских официра да није у његовој надлежности издавање наредби, Иса је одговорио: „Онде где је потребна помоћ мојој држави ја је сам пружам колико год ми силе допуштају“.¹

Након окончања арбанашких устанака 1912. године завладала је анархија у Старој Србији и положај српског становништва је постао забрињавајући. Желећи да поправи положај Срба, конзул Краљевине Србије у Приштини Милан Милојевић се по упутству министра иностраних дела из Београда обратио Иси Бољетинцу за помоћ. У том тренутку његова власт се протирала само на Митровицу и непосредну околину.² Стање је постало неодрживо, а ни Иса није био сигуран како ће се ситуација даље одвијати. То потврђују и његове речи: „Како ће ово да се сврши ја не знам. Једна земља (Митровица и околина), а два господара, кајмакам и ја, не бива. Много је“.³

С обзиром на чињеницу да су увелико текле ратне припреме и да је Главни генералштаб српске војске упутио неколико тајних обавештајних мисија у Косовски вилајет да обнови везе са арбанашким првацима и испита њихову намеру у предстојећем рату са Османским царством, разговарало се и са Бољетинцем. Он је избегао конкретан одговор, али је било јасно да Срби не могу рачунати на његову помоћ и савезништво (Јагодић, 2009, стр. 360).

НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Архив Србије, Министарство иностраних дела Политичко-просветно одељење.

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903-1914, књ. III, св. 2/II. (2011). Приредили М. Војводић, Љ. Алексић-Пејковић, (ур. В. Ђ. Крестић). Београд : Српска академија наука и уметности.

⁴ ДСПКС, књ. V, св. 2, стр. 265-267, док. 92.

¹ ДСПКС, књ. V, св. 2, стр. 289-291, док. 111.

² ДСПКС, књ. V, св. 2, стр. 432-433, док. 236.

³ ДСПКС, књ. V, св. 2, стр. 612-614, док. 372.

Документи о сјољној пољопривреди Краљевине Србије 1903–1914, књ. III, св. 3. (2014). Приредио М. Војводић, (ур. В. Ђ. Крстић). Београд: Српска академија наука и уметности.

Документи о сјољној пољопривреди Краљевине Србије 1903–1914, књ. IV св. 4/1. (2009). Приредили Љ. Алексић-Пејковић, К. Џамбазовски, (ур. В. Крстић). Београд: Српска академија наука и уметности.

Документи о сјољној пољопривреди Краљевине Србије 1903–1914, књ. V, св. 2. (1985). Приредио М. Војводић, (ур. Р. Самарџић). Београд: Српска академија наука и уметности.

Перуничкић, Б. (1988). *Сведочанство о Косову 1901–1913*. Београд: Научна књига.

Петровић, М. Ф. (1995). *Документи о Рашкој одласци 1900–1912*. Београд: Архив Србије.

Ракић, М. (1985). *Конзулска писма 1905–1911*. Београд: Просвета.

Станковић, Т. П. (1910). *Пушине делешке по Старој Србији 1871–1898*. Београд: Штампарија Ђ. Мунца и М. Карића.

ШТАМПА

Време

Полиџика

Правда

Српске новине

Montagsblatt aus Böhmen.

Freie Stimmen Deutsche Kärntner Landes – geitung.

ЛИТЕРАТУРА

Бартл, П. (2001). *Албанци – од средњега века до данас*. Београд: Сlio.

Бољетинац, Иса. (2004). У: М. Лесковац, А. Форишковић, Ч. Попов (ур.). *Српски биографски речник* (том 1, стр. 702). Нови Сад: Матица српска.

Зарковић, В. (2019). Султаново путовање по Старој Србији и Македонији. *Башџина*, 47, 287–303.

Зарковић, В. и Савић, А. (2018). Арбанашке побуне у Косовском вилајету 1910. године. *Башџина*, 45, 291–313.

Иностранци [Јовановић Пижон, Ј.]. (1910). Арбанаски покрет – Румуни за Македонију. *Српски књижевни гласник*, 24 (10), 700–704.

Јагодић, М. (2009). *Српско-албански односи у Косовском вилајету (1878–1912)*. Београд: Завод за уџбенике.

Косово и Метохија у српској историји. (1989). Београд: Српска књижевна задруга.

Мантран, Р. (2002). *Историја Османског царства*. Београд: Сlio.

Микић, Ђ. (1988). *Друшћивене и економске љриликe косовских Срба у XIX и љочейком XX века (од чифчијсћива до данкарсћива)*. Београд: Српска академија наука и уметности.

Поповић, В. (2007). *Исћјочно љићјање - исћјориски љрећлед борбе око ојсћјанка Османлиске царевине у Леванћју и на Балкану*. Београд: Никола Пашић.

Храбак, Б. (1977). Арбанашки првак Иса Бољетинац и Црна Гора 1910–1912. године. *Исћјоријски зајиси*, XXX (L), XXXIV (1), 177–192.

Shaw, S. J, Kural Shaw, E. (1977). *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Vol. II: *Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808–1975*. Cambridge: Cambridge University Press.

VESNA S. ZARKOVIĆ

INSTITUTE OF SERBIAN CULTURE, PRIŠTINA – LEPOSAVIĆ

SUMMARY

ISA BOLJETINAC AND YOUNG TURK REGIME

At the beginning of the 20th century, The Ottoman Empire started weakening largely. This weakening was influenced by difficult economic situation accompanied by stronger diplomatic activities of the European powers. Wishing to save the state from the collapse, the Young Turk movement had forced the sultan Abdul Hamid to concession, which led to changes on the throne. The Young Turks reinforced their activity in all parts of the Ottoman Empire and many great plans lied ahead, which had foreseen reform of the state and society including internal consolidation of the country as well. The Young Turk regime representatives propagated the idea of equality of all people, which would have the same rights and duties as well.

The ideas and work of the Young Turks came across a resistance of some Albanian leaders, among which was Isa Boljetinac, known as per his crimes over Serbian population of Mitrovica casa. He was known as an influential man and he enlarged his activity out of this territory, which often served, after numerous conflicts with Turkish authorities, as the hideout. As the prominent opponent of the Young Turk regime, the conflict with authorities and Albanian movements, which marked that time, was experienced as the struggle for old privileges such as: carrying of arms, non-paying of taxes, non-interference of Turkish authorities into their relationships and, especially, non-service in the army. Determination to persist in the struggle for the return of privileges led Isa Boljetinac to get in touch with the consul of the Kingdom of Serbia in Priština, from whom he requested

arms, munitions, and money. Consul thought that the fulfilment of his requests had influenced the improvement of the position of Serbs and eventually some subsequent support so that he had approved of them. Nevertheless, before the outbreak of the Balkan Wars, Isa was not clear in his answers and it was evident it could not be counted on his alliance.

KEYWORDS: Isa Boljetinac; Young Turks; Serbs; Albanians; The Ottoman Empire; Kosovo Vilayet.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом Creative Commons Ауторство-Некомерцијално Међународна 4.0 (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).
This paper is published and distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial International 4.0 licence (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).